

Píše Jörg Krappmann

(E*forum, 17. 03. 2014)

Po dlouhém období nedostatku vyšly v nedávné době z pera rakouských germanistů hned **dvoje dějiny rakouské literatury** – Wynfrid Kriegleder: *Eine kurze Geschichte der Literatur in Österreich* ([Stručná historie literatury v Rakousku] Wien, Praesens 2011); Klaus Zeyringer/Helmut Gollner: *Eine Literaturgeschichte: Österreich seit 1650* ([Dějiny literatury: Rakousko od roku 1650] Wien, Studienverlag 2012). Toto echo není opožděnou recenzí a nejde zde o zhodnocení těchto dějin literatury obecně, nýbrž pouze o jejich dopady na to, jak se zachází s německojazyčnou literaturou z českých zemí. Nicméně abychom pochopili zásadně jinou perspektivu těchto nových rakouských literárněhistorických pojednání, musíme nyní přece jen začít trochu více zešíroka.

Rakouská literatura stála bezesporu dlouhou dobu ve stínu německé literární historiografie. Co víc, byla napasována na německé členění historických epoch, které nebralo ohled na specifické podmínky habsburského kulturního prostoru, resp. první rakouské republiky. V důsledku toho se po politické konsolidaci Rakouska po 2. světové válce rozvinula zuřivá diskuze o „podstatě“ rakouské literatury. Tuto debatu od začátku ovládaly vzájemně si odporující skupiny i jednotlivci, které zde pro zjednodušení redukuji na dvě personifikované strany. Cílem skupiny, v jejímž čele stál Wendelin Schmidt-Dengler (k ní patří i Zeyringer), byla v první řadě důkladná, od základů provedená teoretická práce. Hledala jasná kritéria, na jejichž základě by se svěbytná rakouská literatura mohla etablovat vedle té německé. Metodologické problémy takového postupu jsou nasnadě. Obě literatury jsou psané německy a spisovatelé z obou zemí působili z velké části na stejném literárním území. Komplikují to navíc i výroky některých rakouských autorů, kteří se jednoznačně pokládali za zástupce německé literatury v jejím širším pojetí.

Zemanovská skupina (k níž patří také Kriegleder) se přes teoretické námitky přenesla heuristicky. Několikasvazkové dějiny literatury koncipované Herbertem Zemanem v 80. letech, nicméně nikdy v úplnosti nevydané, nabízejí tematické studie k rakouské literatuře, nevytvářejí však její celkový obraz. Také jednosvazková literární historie z roku 1996 se rozpadá na samostatné části jednotlivých autorů pracujících s odlišnými koncepcemi. Výčitka, kterou proti zemanovské skupině vznesla druhá strana, spočívala v rozdílném politickém hodnocení nového Rakouska. Zatímco podle přívrženců Schmidt-Denglerových přinesla každá ze světových válek i změnu v duchovní koncepci Rakouska, strana zemanovská naopak považovala za integrální součást rakouské literatury a kultury i takové geografické prostory, které po rozpadu habsburské monarchie už do Rakouské republiky politicky nepatřily. V tomto pojetí zůstala

rakouská germanistika i nadále refugiem pro německy psanou literaturu z Čech a Moravy.

Kvůli těmto těžkostem zůstávaly vlastní rakouské literární dějiny dlouhou dobu pouze vytouženým cílem. Nyní jsou k dispozici nové práce z obou táborů, jejichž přístup k literatuře z Čech a Moravy je překvapivě velmi podobný. Kriegleder ve své předmluvě zdůrazňuje, že vychází z podoby „finálního“ Rakouska (s. 12), čili Rakousko je pro něj to, co se Rakouskem nazývá od konce války. Německy psaná literatura z Čech a Moravy a s ní samozřejmě ani pražská německá literatura včetně Rilka a Kafky tak není objektem jeho zájmu. Je-li už toto zužující vymezení tancem na velmi tenkém ledě, vtírají se vzápětí další otázky. Třeba zda výchozí bod ve státně politickém rozvrhu současnosti učiní zadost strukturám dvorské literatury středověku. Aby nevznikl dojem, že při tom všem jde o akademické otázky, přidejme jedno zcela praktické zamyšlení: Jak psát o Vídeňské moderně bez Karla Krause (narozeného v Jičíně) a Sigmunda Freuda (nar. v Příboru)? To právě přece jen nelze, a proto Kriegleder všechny ty, kteří strávili delší dobu v Rakousku a byli zde zapojeni do literárního dění, prohlašuje znovu za Rakušany, kromě Krause a Freuda i autory pražské německé literatury jako Lea Perutze, Franze Werfela a Gustava Meyrinka. Ne však Maxe Broda, Paula Leppina a Hermanna Ungara, kteří jsou obvykle také považováni za představitele pražské německé literatury, zřejmě se ale nemohou prokázat dostatečnými kontakty s Rakouskem. Vůbec už nemluvě o autorech, se kterými dnes kvůli jejich nacionálnímu smýšlení už nikdo nechce nic mít, jako třeba Karl Hans Strobl nebo Ottokar Stauf von der March, kteří strávili převážnou část svého života v Rakousku a literární dění svého času ve značné míře spoluurčovali.

Tato koncepce rakouské literatury se prezentuje jako finální, je ale fatální. Neboť takto roztrhává kulturní prostor českých zemí, který je i přes svou mnohohrstevnatost spojen společným kulturně-historickým vývojem. Nuže, Krieglederova historie literatury, jak říká předmluva, se neobrací na odborníky, ale na žáky a studenty. Jenomže i z těch se občas stanou germanističtí doktorandi, asistenti a docenti a je více než pravděpodobné, že jednou vstřebaná koncepce je bude ovlivňovat také v jejich dalším badatelském životě.

Naopak Zeyringerův objemný svazek se na odborné publikum obrací mnohem cíleněji. I jemu jde o rehabilitaci rakouské literatury, „jež byla kánodem severoněmecky pruského ražení přehlížena a vytlačována v zapomnění“ (tolik Daniel Kehlmann v textu na obálce knihy). Jako protiváhu vytváří Zeyringer koncept rakouských literárních epoch, který se zbavuje údajně přebytného německého balastu. A tak nejsou reflektovány celé epochy, viz romantismus, viz naturalismus, protože se v rakouské literatuře údajně nesetkaly se žádnou odezvou. Z toho je zřejmé, že se Zeyringer k finálnímu Rakousku sice nevztahuje explicitně, implicitně je ale také pro něj určující jádro rakouského prostoru. Jinak by mu neuniklo, že časopis *Moderne Dichtung* vznikl v Brně pod značkou literárního naturalismu a teprve po svém přesídlení do Vídně se přiklonil k estetické moderně. Jeho působení v moravské metropoli bylo dost dlouhé na to, aby stačil ovlivnit celou řadu autorů, kteří stejně jako Phillipp Langmann, Franz

Adamus nebo Rudolf Rittner našli v moravských průmyslových centrech významný zdroj témat pro svá naturalistická dramata a povídky. Obdobně by se dalo mluvit i o pozdně romantické škole v Čechách. Takto dochází k tomu, že je literatura z Čech a Moravy – abychom parafrázovali Kehlmana – přehlížena politicky korektním rakouským kánónem a vytlačována v zapomnění.

Naturalismus je jen příkladem pro celkovou výstavbu knihy. Ve vztahu k českým zemím jsou zohledňováni pouze nejnezbytnější autoři. Zeyringer se tedy z pražské německé literatury vrací k Rilkemu, Kafkovi a Meyrinkovi, širší literární kontext ale marginalizuje. Bolestivě se tu ukazuje, že Zeyringer nebere v úvahu práce české germanistiky. Práce Goldstückerovy, Kropkové a Demetzovy a četné monografie a studie mladších kolegů z posledních dvou desetiletí nejsou zmíněny dokonce ani v bibliografickém přehledu (u Kriegledera to vypadá o něco lépe). Pokud jde o novější výsledky a metodologickou diskusi k česko-německé literatuře, uzavírá se tedy Zeyringer sám do izolace a reprodukuje materiál prefabrikovaný před desetiletími.

Pro účely vědeckého zkoumání literatury z českých zemí jsou oba přehledy literárních dějin nanejvýš problematické. Jelikož pro rakouskou kulturní oblast skutečně představují onen vytoužený ucelený přehled, naleznou jistě široké uplatnění ve výuce i ve výzkumu. Protože ale odmítají historickou odpovědnost za literaturu z českých zemí, odlévají do betonu obraz kulturní oblasti, který neodpovídá skutečnosti. Jenomže kdo, když ne rakouské literární dějepisce, se má této literatury ujmout? Bohemistika v České republice i v zahraničí se tradičně soustředí především na českou literaturu, a germanisté v Německu se podrobného zpracování tohoto regionu děsí, to aby se nedostali do kalného světla sudetoněmecké kulturní politiky. Jestliže tedy nyní rakouská germanistika vypovídá nepsanou, doposavad ale vždy dodržovanou dohodu, že bude pečovat také o německy psanou literaturu v nástupnických státech bývalých zemí habsburské monarchie, pak posledním útočištěm německé literatury z Čech a Moravy zůstává česká germanistika.

Bezesporu je pro ni tato regionální literatura také vhodným předmětem zájmu. V době dvou konferencí v Liblicích, spojených s Kafkou a zároveň s Pražským jarem, dosáhla zatím největší mezinárodní viditelnosti. Dokonce i v časech normalizace, kdy bylo toto téma komunistickým mocnárům obzvláště podezřelé, se vyskytovali jedinci, kteří se dál podvratně zabývali tématy německy psané literatury v Čechách. Položili tak základní kámen k sametové „renesanci“ německy psané české a moravské literatury v mezinárodní literární vědě od poloviny 90. let. V současnosti jsou k této regionální literatuře k dispozici četné slovníky, monografie a konferenční sborníky, na nichž se momentálně podílejí už i mladší asistenti a doktorandi. V podstatě potěšitelný vývoj, který obě literárněhistorická pojednání značně zbrzdí, ne-li utínají.

Přímé zapojení této literatury do univerzitní výuky funguje dosud pouze v Praze a Olomouci. Institucionální ukotvení ve vědecké oblasti, v podobě Centra pro výzkum moravské německé literatury (Arbeitsstelle für deutschmährische Literatur) a Rakouského centra (Österreich-Zentrum), zatím existuje jen v Olomouci. K tomu lze

připočíst ještě projekty Akademie věd, badatelské solitéry a plán na zřízení stejně tematicky zaměřené vědecké instituce v Praze. V souhrnu příliš malá základna, pokud má být zachována vědecká činnost, při níž je možno dosáhnout reputace a v dostatečné míře publikovat. Obojí zatím zajišťují mezinárodní konference a projekty. Ochabne-li nicméně zájem o regionální literaturu z Čech a Moravy ve „finálním“ Rakousku, popř. bude-li se soustředit pouze na trojhvězdičky Rilke, Kafka, Werfel, pak vyhasne i onen právě probuzený zájem o německy psanou literaturu z regionů a vědecký dorost se obrátí k takovým tématům, motivům a jménům, které jsou zrovna v módě. Výhoda polohy, a to je jediná výhoda, kterou má germanista v České republice oproti germanistům-rodilým mluvčím, by byla ztracena.

Jakkoli je na jednu stranu pochopitelné, že rakouská germanistika chce osvobodit rakouskou literaturu ze sevření německé literární historiografie a usiluje o ustavení samostatné perspektivy ve specificky rakouských kulturních podmínkách, tak je tato samostatnost zároveň draze vykoupena rezignací na další výklad a kritické zpracování bohatého kulturního prostoru Čechy - Morava - Praha. Lze pochopit, že s ohledem na vlastní národní zájmy autoři nevzali v potaz dalekosáhlé dopady svých publikací za hranicemi? Možná. Každopádně výzkumu inter- a intrakulturních souvislostí v kulturní oblasti Čechy a Morava, germanistickému dorostu a zřejmě i zápasu germanistiky, jež sez univerzitního systému České republiky pozvolna vytrácí, prokázali Zeyringer a Kriegleder medvědí službu.

Překlad Petra Grycová

www.ipsl.cz